

Основні аспекти господарсько-правового регулювання енергетичного ринку: аналіз та перспективи

Якушов Дмитро Юрійович¹

Опубліковано	Секція	УДК
09.10.2024	Право	346.5:338.5

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13908275>

Анотація. Стаття присвячена основним аспектам господарсько-правового регулювання енергетичного ринку України, аналізу існуючої нормативно-правової бази та перспективам її розвитку в контексті європейської інтеграції. Мета дослідження – виявити сучасний стан регулювання енергетичного сектору, визначити основні проблеми правового забезпечення та окреслити можливі напрями реформування у сфері енергетики з метою створення стабільної та ефективної моделі ринку. В ході наукового дослідження використовувалися загальнонаукові методи пізнання, такі як аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння та узагальнення. Результати дослідження показують, що поточний стан господарсько-правового регулювання енергетичного ринку України характеризується значними змінами, спрямованими на інтеграцію з європейським енергетичним простором та забезпечення стабільного функціонування енергетичного сектору. Зроблено детальний аналіз законодавчої бази, який вказує на активне впровадження європейських норм, структурування ринку та створення нових суб'єктів господарювання, таких як оператори систем передачі та розподілу. Показано, що поточні норми регулювання включають як загальне законодавство, зокрема Конституцію України, так і спеціалізовані нормативні акти, які регламентують роботу окремих сегментів енергетичного ринку, таких як відновлювані джерела енергії. Проведено аналіз перспектив розвитку господарсько-правового регулювання, який виявив необхідність створення комплексної правової системи, що забезпечить захист прав споживачів, стабільність виробників та стимулювання інвестицій у відновлювальні джерела енергії. Досліджено, що важливим напрямом є адаптація національного законодавства до європейських стандартів, що включає розширення програм підтримки альтернативної енергетики та стратегічне планування з акцентом на енергетичну безпеку і кліматичну нейтральність. Практичне значення дослідження полягає у визначенні стратегічних напрямів господарсько-правового регулювання енергетичного ринку, що сприятимуть його стабільності та конкурентоспроможності.

Ключові слова: енергетичний ринок, регулювання, законодавство, відновлювані джерела, інтеграція.

¹ аспірант відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки, Державна установа “Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України”, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9762-5936>

Key aspects of economic and legal regulation of the energy market: analysis and prospects

Annotation. The article addresses the main aspects of economic and legal regulation of Ukraine's energy market, analyzing the existing regulatory framework and its development prospects in the context of European integration. The purpose of the study is to identify the current state of regulation in the energy sector, determine the main challenges of legal support, and outline possible directions for reform to establish a stable and efficient market model. The research applied general scientific methods of cognition, such as analysis, synthesis, induction, deduction, comparison, and generalization. The results indicate that the current state of economic and legal regulation of Ukraine's energy market is characterized by significant changes aimed at integrating with the European energy space and ensuring the stable functioning of the energy sector. A detailed analysis of the legislative framework reveals active implementation of European standards, market structuring, and the creation of new market entities, such as transmission and distribution system operators. Current regulatory norms include both general legislation, particularly the Constitution of Ukraine, and specialized legal acts governing specific segments of the energy market, such as renewable energy sources. The analysis of development prospects highlights the need for a comprehensive legal system that ensures consumer rights protection, producer stability, and investment incentives for renewable energy sources. It has been established that a key direction is adapting national legislation to European standards, which includes expanding support programs for alternative energy and strategic planning with a focus on energy security and climate neutrality. The practical significance of the research lies in defining strategic directions for the economic and legal regulation of the energy market, which will contribute to its stability and competitiveness.

Keywords: energy market, regulation, legislation, renewable sources, integration.

Вступ

Господарсько-правове регулювання енергетичного ринку є важливою складовою забезпечення стабільності національної економіки та екологічної безпеки. Енергетичний ринок включає в себе широкий спектр діяльностей, які охоплюють виробництво, передачу, розподіл та споживання енергії. Регулювання цих процесів вимагає інтегрованого підходу, що враховує як технологічні інновації, так і змінювані соціально-економічні умови.

Сучасні виклики, зокрема, кліматичні зміни, зростання глобального енергоспоживання та необхідність переходу до відновлюваних джерел енергії, вимагають адаптації правових норм і підходів. Це зумовлює перегляд існуючих законодавчих рамок та впровадження нових регулятивних механізмів для підтримки стійкого розвитку енергетичного сектору та зменшення вуглецевого сліду.

Перспективи розвитку господарсько-правового регулювання у сфері енергетики нерозривно пов'язані з глобальними тенденціями і викликами. Інноваційні підходи в законодавстві, зокрема стимулювання використання еко-дружніх технологій та залучення приватного капіталу в енергетичні проекти, можуть сприяти створенню гнучких та ефективних регуляторних механізмів, які відповідають сучасним вимогам та забезпечують баланс між розвитком індустрії та захистом довкілля.

Аналіз останніх публікацій. Питання господарсько-правового регулювання енергетичного ринку є достатньо дослідженим у вітчизняній науковій літературі, що підтверджується численними джерелами. У представлених роботах розглядаються як правові, так і економічні аспекти регулювання енергетичного ринку, включаючи питання розвитку відновлюваних джерел енергії та енергетичної безпеки України. Це свідчить про значний науковий інтерес до цієї теми на національному рівні.

Вагомий внесок у розробку теми здійснили такі автори, як О. І. Кулик [6], яка у своїй дисертації розглянула правові механізми стимулювання виробництва енергії з альтернативних джерел. А. В. Павлига [7] у своєму дослідженні також аналізує питання правового регулювання використання альтернативних джерел енергії, зосереджуючи увагу на нормативних аспектах впровадження цих технологій в Україні. Важливим є дослідження Т. Ю. Шендера [10], яке висвітлює генезу правового регулювання альтернативної енергетики, простежуючи еволюцію нормативних актів та їх вплив на ринок. Okремо слід зазначити внесок Д. Ю. Якушова [11], який досліджує вплив господарсько-правового регулювання на розвиток енергетичного ринку з урахуванням українського та світового досвіду. С. Когут [4] розглядає сучасні тенденції розвитку світової енергетики та їх вплив на енергетичну безпеку України, що має особливе значення у контексті реформування енергетичної політики.

До фундаментальних документів, що формують законодавче поле у сфері енергетики, належать Директива №2009/72/ЄС [2], яка регламентує загальні правила внутрішнього ринку електроенергії в ЄС, та Договір про заснування Енергетичного Співтовариства [3]. Їх впровадження стало важливим кроком у гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами, що є ключовим для інтеграції України в європейський енергетичний простір.

Попри достатню кількість літератури з даної теми, відчувається нестача систематизованого матеріалу, що комплексно охоплював би всі аспекти господарсько-правового регулювання енергетичного ринку. Тому із використанням різних методів наукового пізнання було проаналізовано, погруповано та систематизовано інформацію, подану у світлі теми дослідження.

Формулювання мети статті: здійснити поточний аналіз господарсько-правового регулювання енергетичного ринку в Україні та показати його перспективи.

Результати

В Україні енергетична галузь є основою національної економіки. Лише з то чки зору податкових внесків цей сектор діє як справжній економічний двигун. Наприклад, тільки НАК «Нафтогаз України» забезпечує 8% ВВП країни, а ринок електроенергії – близько 6%. Крім того, об'єднана енергетична мережа України посідає шосте місце за розміром у Європі, поступаючись лише Німеччині, Франції, Італії, Іспанії та Великобританії [4].

В Україні основними джерелами виробництва електроенергії залишаються атомні електростанції (АЕС) та теплові електростанції (ТЕС).

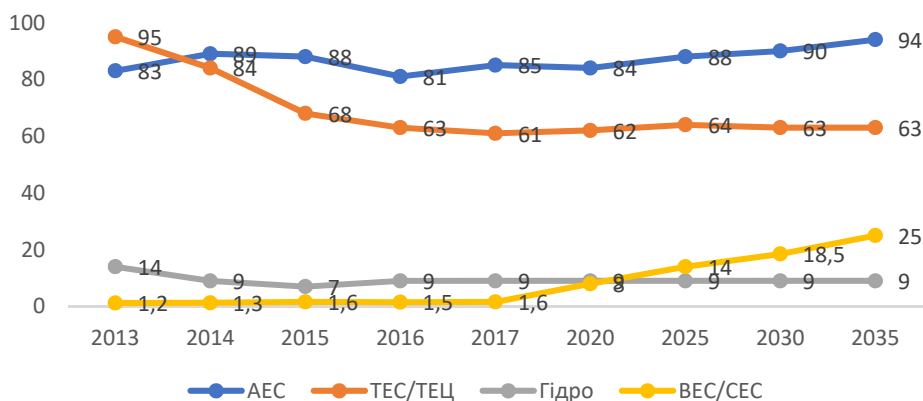

Рис.1. Динаміка виробництва електроенергії різними типами електростанцій, млрд Кв год [1]

За даними останніх років, що наведені на рис.1., виробництво електроенергії з атомних електростанцій демонструє стабільний рівень, коливаючись від 81 мільярда кіловат-годин у 2016 році до 89 мільярдів у 2014 році, з прогнозом 88 мільярдів на 2025 рік. Це свідчить про важливість атомної енергетики в енергетичному балансі країни. У той же час, виробництво електроенергії з теплових електростанцій має тенденцію до зниження.

Розвиток відновлювальних джерел енергії (ВЕ) залишається вкрай повільним. Вітрова та сонячна енергетика (ВЕС/СЕС) в 2016 році виробила лише 1,5 мільярда кіловат-годин, з прогнозом на зростання до 14 мільярдів у 2025 році. Темпи цього зростання не відповідають потребам енергетичного сектору, особливо в умовах війни, що ускладнює реалізацію програм розвитку.

Кабінет Міністрів України затвердив Енергетичну стратегію України до 2050 року. У документі окреслено перспективний план розвитку енергетичної галузі, який стане важливим орієнтиром для потенційних інвесторів, зацікавлених у співпраці з Україною в цій сфері. Основною метою Енергетичної стратегії є досягнення максимальної кліматичної нейтральності, скорочення використання вугілля в енергетичному секторі, модернізація енергетичної інфраструктури, підвищення ефективності використання ресурсів та інтеграція українського енергетичного сектору з ринками Європейського Союзу. Крім того, важливо забезпечити доступ до власних ресурсів, враховуючи економічну доцільність, а також сприяти розвитку альтернативних джерел енергії та інновацій у цій галузі [8].

Для реалізації цих завдань планується нарощення потужності генерації з відновлюваних джерел (ВДЕ) до 2050 року. Зокрема, передбачено збільшення потужності вітрової генерації до 140 ГВт з очікуваними інвестиціями до 134 млрд доларів, сонячної генерації – до 94 ГВт (62 млрд доларів), накопичувачів енергії (energy storage) – до 38 ГВт (25 млрд доларів), атомної генерації – до 30 ГВт (80 млрд доларів), а також теплових електричних станцій (ТЕЦ) та біоенергетичних потужностей – до 18 ГВт, та гідрогенерації – до 9 ГВт (4,5 млрд доларів). Ці заходи сприятимуть розвитку енергетичного сектору та забезпечать стале зростання економіки України [9].

До 2035 року питома вага відновлювальної енергетики в загальній сумі споживання повинна підвищитись більш чим удвічі, що відображено на рис.2.

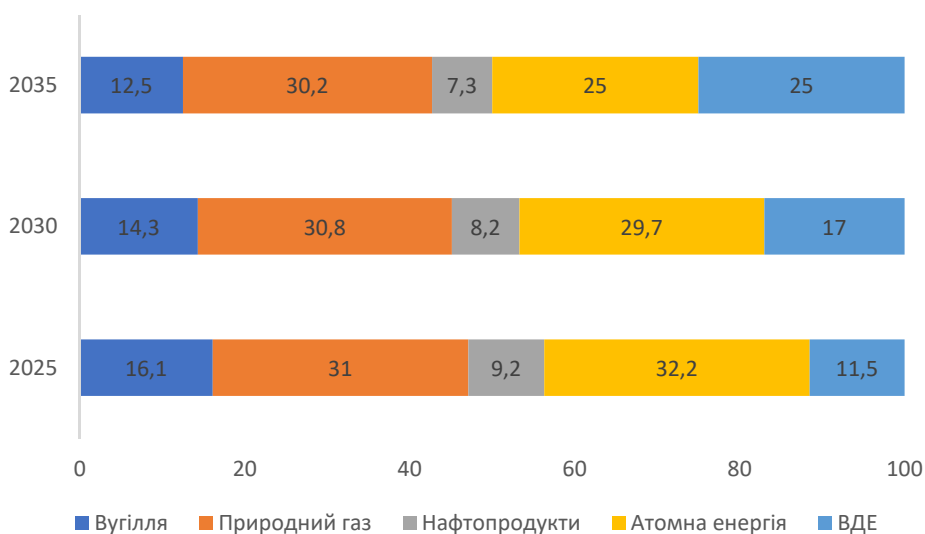

Рис.2. Структура споживання первинних енергоносіїв, % [1]

Однак для забезпечення даного обсягу виробництва, держава повинна удосконалити, а частково й змінити господарсько-правового регулювання енергетичного ринку.

Регуляторні органи виконують ключову функцію на енергетичному ринку, оскільки саме вони забезпечують ефективне правове регулювання, яке визначає правила діяльності, контролює дотримання законодавства та координує взаємодію між учасниками ринку. Вплив такого регулювання охоплює широкий спектр аспектів, включаючи контроль за ціноутворенням, забезпечення відповідності стандартам безпеки та екологічним вимогам, сприяння розвитку конкуренції, стимулювання інвестицій та підтримку впровадження нових технологій в енергетичному секторі. Окрім того, регуляторні органи відіграють важливу роль у забезпеченні енергетичної безпеки держави та врівноваженні інтересів усіх учасників ринку, що сприяє стабільному й ефективному функціонуванню енергетичного сектору. З огляду на актуальність теми дослідження, важливо детально розглянути практику правового регулювання енергетичного ринку як в Україні, так і за її межами, розпочинаючи з аналізу досвіду країн Європейського Союзу [11].

Розглянемо структуру суб'єктів державного регулювання енергетичного ринку на рис.3.

Рис.3. Суб'єкти державного регулювання енергопостачання в Україні
Примітка: систематизовано на основі джерела [1]

Система правового регулювання в енергетиці охоплює як загальне, так і спеціалізоване законодавство. У контексті виробництва енергії з альтернативних джерел можна виокремити загальні та специфічні норми, які регулюють відносини в енергетичному секторі загалом та у сфері альтернативних джерел енергії зокрема. Діяльність, пов'язана з використанням альтернативних джерел енергії для виробництва, постачання, транспортування, зберігання, передачі та споживання енергії, отриманої з таких джерел, визначається як сфера альтернативних джерел енергії (ст. 1 Закону України «Про ринок електричної енергії») [6].

Аналіз загальних норм варто почати з положень, закладених у Конституції України, які визначають основи використання енергоресурсів. Згідно з цими нормами, земля, її

надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси (включаючи альтернативні джерела енергії) на території України, а також природні ресурси її континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу (ст. 13 Конституції України) [6].

Також, відповідно до п. 5 ст. 92 Конституції України, виключно законами України визначаються основи використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, а також організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку [5].

Європейський вектор розвитку ринку електроенергетики України починається з ратифікації Договору про заснування Енергетичного Співтовариства від 1 лютого 2011 року та підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 16 вересня 2014 року. Частина 1 ст. 2 Договору про заснування Енергетичного Співтовариства чітко визначає завдання, які полягають у створенні зв'язків між сторонами та формуванні правової і економічної бази для енергопродуктів і матеріалів, транспортування яких здійснюється через мережі. Особливу увагу заслуговує підпункт а), що передбачає створення стабільної регуляторної та ринкової структури, здатної залучати інвестиції в газові мережі, генерувальні потужності, а також мережі передачі і розподілу, щоб всі сторони мали доступ до стабільного та постійного енергопостачання, що є критично важливим для економічного розвитку та соціальної стабільності [3].

Європейське Співтовариство ще в 2003 році встановило спільні правила для генерування, передачі, розподілу та постачання електроенергії, які повинні стати основою для реформування законодавчої бази. У директиві 2003/54/ЕС (994_571) прописані правила, що стосуються організації та функціонування електроенергетичного сектора, доступу до ринку, критеріїв і процедур проведення тендерів, а також санкціонування і роботи систем [2].

Нормативно-правова база Європейського Співтовариства в енергетиці регулює загальні засади функціонування внутрішнього ринку електроенергії. Ця нормативно-правова база стала основою для появи в 2018 році нових суб'єктів ринку «оператор системи передачі», а також «оператор системи розподілу» [2]. Ці поняття були закріплені Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг № 310 про затвердження Кодексу систем розподілу.

Після підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом основні умови діяльності учасників ринку електричної енергії та їх взаємовідносини зазнали суттєвих змін. Це знайшло відображення в Законі України «Про ринок електричної енергії» та інших нормативних актах, зокрема в Правилах ринку, Правилах ринку «на добу наперед», а також у внутрішньодобовому ринку, що вказує на появу нового сегменту торгів. Запроваджено нові Кодекси: Кодекс системи передачі та Кодекс систем розподілу, які більш детально регулюють розвиток системи передачі та систем розподілу електричної енергії. Замість кодексу електричних мереж впроваджуються два нових кодекси, які детально врегульовують ці питання; також введено Кодекс комерційного обліку та Правила роздрібного ринку.

З 1 січня 2019 року правове регулювання ринку електричної енергії зазнало суттєвих змін під впливом євроінтеграційних процесів, що призвело до значного розширення нормативної бази. Новий склад учасників ринку електричної енергії отримав чіткі європейські правила ведення бізнесу та відповідальності як ліцензіатів.

Державна політика України спрямована на розвиток альтернативної енергетики через запровадження механізмів стимулювання в різних правових сферах, таких як земельне, екологічне та господарське право. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» 2020 року став важливим кроком у вирішенні проблем енергоринку, хоча ліквідність ринку залишалася низькою, що призводило до цінових маніпуляцій.

Законодавчі зміни 2021 року, зокрема, «Про енергетичну ефективність», також внесли свій внесок у розвиток сектора [10].

Якушов Д.Ю. погоджує, що в світлі останніх нормативних змін, особливу увагу слід приділяти дотриманню принципів прозорості та недискримінаційності у побудові ринкових відносин та формуванні здорової конкуренції. Виникає проблема фіксації цін та неможливості впливу на них для підвищення власних конкурентних переваг. Більшість країн, що пройшли через зміни в електроенергетиці, створили розгорнуту систему нормативно-правового забезпечення функціонування та розвитку енергосистеми та енергопостачання на національному рівні [11].

Подальші, перспективні напрями правового регулювання слід будувати із врахуванням важливих принципів, що базуються на захисті споживачів, забезпеченню стабільних умов діяльності виробників, диверсифікації джерел палива. Розглянемо ключові концептувальні пропозиції у таблиці 1.

Таблиця 1

Напрями реформування господарсько-правового регулювання енергетичного ринку

спект	Опис	Пропозиції для України
аксис т спо жив ачів	В прова дження гнучки х умов уклада ння догово рів на електр оенерг ію, з фіксов аними або гнучки ми цінами . Забезп ечення доступ у до віднов лювал ьної енергії та наявн ості	- Розробка стандартів для контрактів на електроенергію.
		- Запровадження механізмів захисту прав споживачів.
		- Розширення програм доступу до відновлювальної енергії.

	<p>достатньою кількістю постачальників для запобігання перебоям у постачанні.</p>	
<p>табільність та конкурентоспроможність виробників</p>	<p>Впровадження довготрочих контрактів на закупівлю електроенергії для забезпечення стабільності цін та доходу виробників. Стимулювання інвестицій у відновлювальні джерела енергії через двосторонні контракти на</p>	<p>- Розробка механізмів підтримки виробників електроенергії. - Забезпечення фінансування проектів у сфері відновлювальної енергетики.</p>

	різниці.	
Збільшення частки виробництва вальтернативних енергетичних джерел	Спроцесування процесу інтеграції відновлювальних джерел енергетичну систему та забезпечення прозорості й моніторингу.	- Впровадження електронних платформ для подачі заявок на підключення.
		- Регулярний моніторинг та звітування про виробництво енергії з відновлювальних джерел.
Подалять реформи законодавства	Перегляд законодавства в енергетичному секторі з метою підвищення його ефективності та відповідності європейським стандартам.	- Створення комісій для оцінки ефективності існуючих норм.
		Співпраця з міжнародними експертами для впровадження нових стандартів.
		- Розробка національної стратегії енергетичної безпеки.

тра тегі чне пла нув анн я	П рийня ття strate гічних рішень та розроб ка довгос троков их планів розвит ку енерге тичног о сектор у як орієнт ирів для інвест орів.	- Визначення пріоритетних напрямків для інвестицій у відновлювальні джерела.
Див ерс ифі каці я дже рел пал ива	Р озшир ення можли востей для розвит ку альтер натив них джерел енергії (соняч на, вітров а, гідрое нергет ика, атомн а) для зменш ення залеж	- Створення програм підтримки для інвесторів у нові технології. - Впровадження системи пільг для проектів з використанням відновлювальних джерел енергії.

ності від імпорту та підвищення енергетичної безпеки.	
---	--

Енергетична стратегія України до 2035 року акцентувала на зниженні енергоємності економіки та диверсифікації джерел постачання енергоресурсів, зокрема, на основі біомаси, біогазу, сонячної та вітрової енергії. Проте стратегія втратила чинність у 2023 році, поступившись місцем новій стратегії до 2050 року, яка передбачає досягнення кліматичної нейтральності [10].

Вторинні джерела енергії є важливим елементом сучасної енергетики та відіграють ключову роль у забезпеченні суспільства енергією. Ці джерела характеризуються тим, що використовують вже існуючі форми енергії, створені з первинних джерел. Вторинні енергетичні ресурси отримуються не безпосередньо з природних джерел, а шляхом обробки або перетворення первинних матеріалів, відходів чи інших продуктів. Вони є важливими для задоволення енергетичних потреб суспільства і мають кілька ключових особливостей [7].

Водночас, незважаючи на наявність теоретичних основ для «зеленої» енергетики, існує потреба в чіткішому визначенні повноважень державних органів та реформуванні нормативної бази. Україні необхідно запровадити спеціальний закон про сонячну енергетику для розвитку прозорого ринку електроенергії, отриманої з сонячних джерел, з урахуванням міжнародних стандартів [10]. Слід відзначити, що більшість норм, які безпосередньо або опосередковано стосуються альтернативної енергетики, зокрема сонячної, мають рекомендаційний характер.

Висновки

Перспективи розвитку енергоринку України полягають у модернізації інфраструктури, інтеграції з ринками ЄС та збільшенні частки відновлюваних джерел енергії в енергобалансі до 2050 року, що вимагатиме значних інвестицій і оновлення регуляторної політики для залучення інвесторів та забезпечення енергетичної безпеки країни. Поточний стан державного регулювання енергетичного ринку в Україні характеризується активною імплементацією європейських норм, структуризацією нормативно-правової бази та створенням нових суб'єктів ринку, таких як оператори систем передачі та розподілу. Норми регулювання охоплюють загальне законодавство, зокрема Конституцію України, а також спеціалізовані акти, що регулюють альтернативну енергетику. Усі ці зміни спрямовані на забезпечення стабільного енергопостачання, стимулювання інвестицій та інтеграцію з ринками ЄС. Перспективи розвитку господарсько-правового регулювання енергетичного ринку в Україні полягають у створенні комплексної правової системи, яка враховуватиме захист прав споживачів, забезпечення стабільності виробників та стимулювання інвестицій у відновлювальні джерела енергії. Важливим напрямом є подальша адаптація законодавства до європейських стандартів, розширення програм підтримки альтернативної енергетики та стратегічне планування з акцентом на енергетичну безпеку і кліматичну нейтральність. Це дозволить забезпечити сталий розвиток

енергетичного сектору та підвищити його конкурентоспроможність на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Гончарук, О. В., Горюнов, Д. В., & Лавриненко, І. А. (2018). Зелена книга: системний перегляд якості державного регулювання «Регулювання ринку виробництва електричної енергії». Київ. URL: <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2024/06/6-ZK-Regulyuvannya-rynku-vyrobnytstva-elektrychnoi-energii-.pdf>.
2. Директива від 13.07.2009 №2009/72/ЄС: Директива про спільні правила внутрішнього ринку електроенергії та про скасування Директиви 2003/54/ЄС. (2009). Європейський Союз. URL: <https://www.nerc.gov.ua/pro-nkrekp/mizhnarodne-spivrobotnictvo/mizhnarodni-dokumenti/energetichnezakonodavstvo-yes>.
3. Енергетичне Співтовариство. (2005). Договір про заснування Енергетичного Співтовариства від 25.10.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_926/#Text.
4. Когут, С. (2023). Сучасні тенденції розвитку світової енергетики та енергетичної безпеки України. *Modeling the Development of the Economic Systems*, 4, 75-83. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-10-10>.
5. Конституція України від 28.06.1996. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.03.2024).
6. Кулик, О. І. (2019). Господарсько-правове забезпечення стимулювання виробництва енергії з використанням альтернативних джерел. Дисертація.
7. Павлига, А. В. (2019). Правове регулювання використання альтернативних джерел енергії в Україні. Дисертація.
8. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року: Розпорядження КМУ від 21 квітня 2023 р. №373-р. (2023). Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-%D1%80#Text>.
9. Савченко, О. (2024). Проблеми та перспективи розвитку відновлюваної енергетики в 2024 році. *Ліга Закон*. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/227024_problemi-ta-perspektivi-rozvitku-vdnovlyuvano-energetiki-v-2024-rots.
10. Шендер, Т. Ю. (2024). Генеза правового регулювання альтернативних джерел енергії. *Юридичний науковий електронний журнал*, 1. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/49>.
11. Якушов, Д. Ю. (2024). Вплив господарсько-правового регулювання на розвиток енергетичного ринку: український та світовий досвід. *Наукові інновації та передові технології*, 4(32), 583-592. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-4\(32\)-583-592](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-4(32)-583-592).